

KRYSTIAN COMPLAK

Uniwersytet Wrocławski

KONSTITUCJONALIZACJA OBOWIĄZKÓW JEDNOSTKI W PAŃSTWACH AMERYKI ŁACIŃSKIEJ MOŻE BYĆ WZOREM DO NAŚLADOWANIA?

Ameryka Łacińska jest częścią świata szczególnie predestynowaną do tytułowej problematyki. Jako jedyny kontynent ma oprócz Konwencji praw człowieka, popularnie zwanej Paktem San José — odpowiedniczki Rzymskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności — także Deklarację praw i obowiązków¹. Jest to jedyny dokument międzynarodowy, w którym oprócz praw jednostki wyłożone zostały jej obowiązki. W artykułach od XXIX do XXXVIII Deklaracji z 2 maja 1948 r. wymienia się dwanaście obowiązków jednostki². Mimo że omawiana deklaracja nie wiąże prawnie krajów Łatynoameryki, znalazła ona odbicie w wielu jej narodowych konstytucjach.

W artykule biorę pod uwagę 19 konstytucji obowiązujących (kwiecień 2015 r.) w krajach Ameryki Łacińskiej. Mimo dość znacznej różnicy polityczno-ustrojowej między Kubą a pozostałymi krajami tego kontynentu, uwzględniam tę republikę z uwagi na przynależność do hiszpańskiej rodziny językowej oraz pewne związki z regionalnym konstytucjonalizmem. Konstytucja kubańska ubarwia lub stawia kropkę nad i w aspektach, co do których inne ustawy zasadnicze nie są tak jednoznaczne. Gdybym trzymał się ściśle założeń tzw. liberalnej demokracji przedstawicielskiej, jej testu mogłyby też nie zdać np. konstytucje Boliwii, Ekwadoru czy Wenezueli.

W opracowaniu rozpatruję jedynie powinności wyraźnie wysłowione w tekście konstytucji. Na potrzeby opracowania odrzucam pogląd, że obowiązki są prawami

¹ Oficjalnie Deklaracja nazywana jest amerykańską. Lepsza byłaby dla niej — podobnie jak dla wspomnianej Konwencji — nazwa łatynosko-karaibska. Ani USA, ani Kanada nie są stronami tych dokumentów. Por. K. Complak, *Ochrona praw człowieka w Ameryce Łacińskiej*, [w:] B. Banaszak, A. Bisztyga, K. Complak, M. Jabłoński, R. Wieruszewski, K. Wojtowicz (red.), *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2003, s. 290, zwłaszcza przypis nr 1.

² Różnica ta wynika z tego, że do obowiązku z art. XXXIV Deklaracji wypełniania świadczeń obywatelskich i wojskowych dla Ojczyzny, w tym katastrofy publicznej, dodano obywatelom obowiązek wykonywania „funkcji pochodzących z wyborów powszechnych”. Do obowiązków rodziców wobec dzieci z art. XXX Deklaracji dołączono obowiązki dzieci wobec rodziców.

inaczej sformułowanymi. Według tych koncepcji, do których się przychyliam, każdemu prawu odpowiada obowiązek. Gdybym przyjął takie rozumowanie, to musiałbym traktować rozdziały konstytucji poświęcone wolnościom i prawom jako katalogi powinności. Po ogólnej charakterystyce konstytucyjnej regulacji obowiązków w Latynoameryce (I) przedstawię, opierając się na systematyce powinności przewidzianej we wspomnianej Deklaracji z 1948 r., jej odzwierciedlenie w ustawach zasadniczych poszczególnych krajów Ameryki Łacińskiej (II). Następnie omówię konstytucyjne obowiązki wykraczające poza wspomnianą listę Deklaracji (III), w tym — w punkcie *Miscellanea* — rzadkie, z porównawczej perspektywy, obowiązki. W zakończeniu przedstawię kilka wniosków z wyników tych badań.

I

Najliczniejszą grupę konstytucji narodowych tworzy jedenaście ustaw zasadniczych Latynoameryki. Wymieniają one w nazwie jednostki redakcyjnej (tytułu, rozdziału itp.), poświęconej prawom i wolnościom człowieka, także obowiązki. Przeważnie w tym fragmencie obowiązki są rozproszone, jak w konstytucjach Kuby, Nikaragui, Panamy, Peru, Urugwaju. Niekiedy omawiane jednostki mogą zawierać, jak w konstytucji Kolumbii, nawet rozdział pod nazwą „Obowiązki i zobowiązania”. Nie oznacza to wyłącznego zebrania w nim wszystkich obowiązków. Można je spotkać w innych miejscach tytułu II „Prawa, gwarancje i obowiązki”. Mimo że konstytucja Gwatemali zamieszcza w rozdziale III w dwóch artykułach wszystkie obowiązki obywatelskie (art. 135) oraz polityczne (art. 136), w jego trzecim artykule (art. 137) zapisano prawo petycji³. W dwóch artykułach konstytucji Salwadoru zawarto obowiązki jednostki. Jeden artykuł znajduje się w trzecim rozdziale „Obywatele, ich polityczne prawa i obowiązki oraz wyborcy”, podczas gdy drugi znajduje się w poprzedzającym rozdziale pod nazwą „Prawa społeczne”. Wyjątkiem jest Brazylia, której rozdział pierwszy w tytule II konstytucji nosi nazwę „Prawa i obowiązki indywidualne i zbiorowe”. Mimo to nie wymienia on żadnego obowiązku⁴.

³ Artykuły są błędnie nazwane, gdyż mówią odpowiednio o „obywatelskich obowiązkach i prawach” (135) oraz o „politycznych obowiązkach i prawach” (136). Nieścisłość polega na tym, że nie zawierają one żadnych praw, chyba że uznamy obowiązki za prawa. Trudno to pogodzić z zasadami poprawnej legislacji.

⁴ Jak zauważa P.N. Nogueira da Silva „pomimo włączenia takiego wyrażenia do nazwy tytułu I rozdziału I komentowana konstytucja niemal przemilczała zagadnienie: będąc drobiazgową i nieco rozwlekłą odnośnie do praw, wymieniła w charakterze powinności zaledwie obowiązek głosowania (art. 14 par. 1, I) oraz służbę wojskową mężczyzn (art. 143 par. 2), zresztą w obu przypadkach poza wskazaną częścią ustawy”. Autor ten pisze, że powodem tej nieobecności są względy ideologiczne, wynikające ze źle łączących się obowiązków z postulatami rewolucji francuskiej dotyczącymi obywatelskości i zwierzchnictwa ludowego: wszystkie prawa dla obywateli, a wobec społeczeństwa niemal żadnych obowiązków”. P.N. Nogueira da Silva, *Breves Comentários a Constituição Federal*, Rio de Janeiro, 2002, t. I (do Preâmbulo ao art. 43), s. 63.

W czterech latynoamerykańskich ustawach zasadniczych znajdują się wyodrębnione jednostki systematyki konstytucyjnej, które pod nazwą „obowiązki” przedstawiają ich niemal pełną listę. W Boliwii, Dominikanie i Ekwadorze są one zawarte w jednym artykule. W kilkunastu punktach wylicza się różne obowiązki. Ustawa zasadnicza Dominikany nazywa je nawet podstawowymi. W przeciwieństwie do tych krajów specjalny rozdział „Obowiązki” konstytucji Wenezueli rozmieszcza je w sześciu artykułach. Takie rozbieżności na punkty czy artykuły nie oznacza, że na przykład, konstytucja Ekwadoru przewiduje jedynie 17 obowiązków, a Wenezueli zaledwie sześć. Na przykład, ósmy punkt art. 83 konstytucji Ekwadoru — oprócz wymienionego obowiązku Ekwaderek i Ekwadorczyków uczciwego i zgodnego z prawem zarządzania majątkiem publicznym — zamieszcza ich powinność donoszenia i zwalczania czynów korupcyjnych. Poza tym w innych fragmentach tej ustawy można spotkać regulacje obowiązków mieszkańców tego kraju. Na przykład art. 62 przewiduje nakaz udziału w wyborach powszechnych osób korzystających z praw politycznych między 18. a 65. rokiem życia⁵.

Konstytucje czterech krajów nie zawierają żadnego fragmentu mającego w nazwie obowiązki. Cztery powinności konstytucji Argentyny rozrzucone są w jej pierwszej części, *nota bene* nienazwanej. W honduraskiej konstytucji znajdują się one w dwóch rozdziałach, pod nieco mylącymi nazwami „O narodowości i obywatelstwie” (II) oraz „O obywatelstwie” (III). Znacznym rozproszeniem przepisów o obowiązkach cechuje się kostarykańska regulacja konstytucyjna. Obowiązek pracy znajduje się w piątym tytule (art. 56), głosowania w ósmym (art. 93), a pełnienia funkcji pochodzących z wyborów samorządowych w dwunastym (art. 171). Niewiele różni się pod tym względem regulacja obowiązków w ustawie zasadniczej Meksyku. Art. 5 konstytucji — w tytule I pierwszym rozdziału „Prawa człowieka i ich gwarancje” — normuje szereg świadczeń obowiązkowych o charakterze publicznym, wojskowym, sądowym, społecznym, wyborczym oraz związanych ze spisami ludności. Art. 31 Konstytucji — w tytule I drugiego rozdziału „Meksykanie” — obciąża ich w czterech punktach obowiązkami różnego rodzaju. Z kolei art. 36 konstytucji — zamieszczony dwa rozdziały dalej — nakłada w pięciu punktach na „Obywateli Meksykańskich” częściowo podobne powinności⁶.

W sześciu krajach zamkniętą listę (*numerus clausus*) obowiązków konstytucyjnych wydłużają różnie formułowane klauzule. Takie rozszerzenie przewiduje wprost konstytucja Urugwaju. Stanowi ona, że „wyliczenie praw, obowiązków

⁵ Podobnie w konstytucji Dominikany, której art. 25 mówi o obowiązku cudzoziemców zarejestrowania się, zgodnie z ustawą, w księdze stałego pobytu obcokrajowców.

⁶ Nieco niejasne jest rozróżnienie między „Meksykanami” a „Obywatelami Meksykańskimi”. Według M. Carbonella pojęcie narodowości jest szersze od obywatelstwa. Powoduje to, że w Meksyku jest więcej osób mających narodowość meksykańską niż obywateli meksykańskich. Autor podkreśla, że tego rodzaju rozróżnienie nie istnieje w krajach anglosaskich. Por. M. Carbonell, *Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos. Comentada*, Ciudad de México, 2014, s. 293.

i gwarancji w konstytucji nie wyklucza innych nierozzerwalnie związanych z osobą ludzką lub które wynikają z republikańskiej formy rządu”. Podobnymi konstrukcjami posłużyli się ustrojodawcy Ekwadoru, Gwatemali, Hondurasu i Wenezueli. Ten ostatni uwarunkował wyjście poza omawianą listę (*numerus clausus*) „solidarnością i odpowiedzialnością społeczną oraz pomocą człowieczą przypadającą osobom prywatnym stosownie do ich możliwości”. Kolumbijska konstytucja dopuściła pośrednio „powiększenie zamkniętej listy (*numerus clausus*), nakazując interpretowanie obowiązków (i praw) w zgodzie z ratyfikowanymi międzynarodowymi traktatami o ochronie praw człowieka”.

Jedynie w konstytucjach Dominikany i Kolumbii znalazło się oświadczenie o współzależności między prawami i obowiązkami. W ustawie zasadniczej pierwszego wspomnianego kraju „prawa podstawowe uznane w tej Konstytucji wyznaczają istnienie porządku prawnej i moralnej odpowiedzialności, który zobowiązuje postępowanie mężczyzny i kobiety w społeczeństwie”. Konstytucja Kolumbii stwierdziła po prostu: „korzystanie z praw i wolności w konstytucji pociąga za sobą odpowiedzialność”.

II

OBOWIĄZKI WOBEC SPOŁECZEŃSTWA. *Każdy ma obowiązek takiego współżycia z innymi, aby każdy i wszyscy mogli kształtować i rozwijać wszechstronnie swoją osobowość.* (art. XXIX Deklaracji)

Najwięcej takich obowiązków przewidziały konstytucje Ekwadoru i Kolumbii. Ekwadorki oraz Ekwadorczycy obowiązani są, zgodnie z dobrym życiem⁷, krzewić dobro wspólne, przedkładać interes ogólny nad częściowym; praktykować sprawiedliwość oraz solidarność w wykonywaniu swych praw oraz w korzystaniu z dóbr i usług; umacniać jedność i równość w różnorodności oraz w stosunkach międzykulturowych; wykonywać zawód lub funkcję, podporządkowując się etyce; przestrzegać i uznawać różnice etniczne, narodowe, społeczne, pokoleniowe, wynikające z płci społeczno-kulturowej, orientacji i tożsamości seksualnej. Mieszkańców Kolumbii obarczono obowiązkiem przydawania wielkości wspólnoty narodowej oraz czynienie jej godniejszą; przestrzegania praw innych osób i nienadużywania własnych; chronienia i upowszechniania praw człowieka jako podstawy pokojowego współżycia; podejmowania działań przez osoby prywatne

⁷ Pojęcie dobrego życia — *sumak kawsay* — zaczerpnięte z języka i mitologii keczua, jest centralną figurą ideologiczną konstytucji Ekwadoru z 20 października 2008 r. Prawie jedna czwarta artykułów konstytucji jest bezpośrednio związana z tą trudną dla badaczy, nie mówiąc o konstytucjonalistach, ideą. Jak wyjaśnia Ariruma Kowll *sumak kawsay* oznacza „pełnię godnego życia, w harmonii i w równowadze z wszechświatem i bytem człowieczym”. Mimo swej nowości, to fundamentalne założenie tworzonego systemu ustrojowego nie było dyskutowane ani definiowane podczas uchwalania wspomnianej ustawy zasadniczej. Por. G. Galán Melo, *El Buen Vivir*, *Revista Actualidad Jurídica* 2011, nr 43, s. 8 n.

i władzę publiczną w dobrej wierze, którą się domniemywa w postępowaniu obywateli przed organami państwowymi.

W innych konstytucjach pojawiają się omawiane powinności jednostkowo, jak dominikańskiej, według której wszyscy mają obowiązek oddawania się godziwej pracy „dla osiągnięcia wydoskonalenia swojej osobowości oraz przyczynienia się do dobrobytu i postępu społeczeństwa”; gwatemalskiej, której punkt c art. 136 nakazuje wszystkim mieszkańcom pracować dla rozwoju obywatelskiego, kulturalnego, moralnego, gospodarczego i społecznego Gwatemalczyków; honduraskiej, która mówi o obowiązku każdego obywatela przyczyniania się do utrzymania się moralnego i materialnego narodu; kostarykańskiej głoszącej, że praca jest obowiązkiem wobec społeczeństwa; kubańskiej, w której czytamy, że każdy ma obowiązek troszczenia się o własność publiczną i społeczną, przestrzegania dyscypliny pracy, poszanowania praw innych, respektowania norm życia socjalistycznego oraz wykonywania obowiązków obywatelskich i społecznych; nikaraгуаńskiej twierdzącej, że każdy ma obowiązki wobec swojej rodziny, wspólnoty, ojczyzny oraz ludzkości; czy urugwajskiej stanowiącej, że każdy mieszkaniec Republiki, bez uszczerbku dla jego wolności, ma obowiązek stosować energie umysłowe i fizyczne w sposób, który przysporzy korzyści społeczeństwu.

OBOWIĄZKI WOBEC DZIECI I RODZICÓW. *Każdy ma obowiązek wspomagać, żywić, kształcić i chronić swoje nieletnie dzieci, a dzieci mają obowiązek czcić zawsze swoich rodziców, a gdy oni tego wymagają, ich wspierać, żywić i osłaniać.* (art. XXX Deklaracji)

Najobszerniej badaną tematykę uregulowała konstytucja Panamy. Art. 59 podał definicję władzy rodzicielskiej: ogół obowiązków i praw, które posiadają rodzice wobec dzieci. Drugi ustęp artykułu dodał, że rodzice obowiązani są „żywić, kształcić i chronić swoje dzieci tak, aby miały one dobre dzieciństwo oraz odpowiedni rozwój fizyczny i duchowy, a one ich szanowały i wspierały”. W Paragwaju rodzice mają prawo i powinność wspomaganie i żywienia, kształcenia i opiekowania się swoimi dziećmi do pełnoletniości. „W razie niewypełnienia obowiązków dostarczenia żywności rodzice podlegają, na podstawie ustawy, karze”. Konstytucja Urugwaju uznała za powinność i prawo rodziców „opiekę i edukację dzieci, tak aby osiągnęły one pełny rozwój fizyczny, umysłowy i społeczny”. Następny art. 42 dodał, że „rodzice mają wobec dzieci pozamałżeńskich takie same obowiązki jak w stosunku do urodzonych w małżeństwie”.

Boliwijki i Boliwijczycy mają obowiązek „wspomagać i żywić córki oraz synów. A także wspomagać, chronić i wspierać przodków”. W Chile rodzice mają nakaz wychowywania swoich dzieci. Powinnością mężczyzn i kobiet Dominikany jest oddawanie się godziwej pracy w celu utrzymania swojej rodziny. Ekwadorki oraz Ekwadorczycy mają obowiązek wspomagać, żywić, kształcić oraz troszczyć się o córki i synów. Obowiązek ten jest wspólnym obowiązkiem matek i ojców w równym stopniu oraz również córek i synów, kiedy rodzice będą tego potrzebowali. W Kolumbii „rodzina, społeczeństwo i państwo mają obowiązek opiekować

się dziećmi i chronić je dla zagwarantowania im harmonijnego, integralnego rozwoju oraz umożliwienia im pełnego wykonywania swych praw”.

OBOWIĄZKI KSZTAŁCENIA SIĘ. *Każdy ma obowiązek uzyskania przynajmniej podstawowego wykształcenia.* (art. XXXI Deklaracji)

Boliwijki i Boliwijczycy mają obowiązek kształcić się w systemie oświaty do matury. Jeśli są rodzicami, to zobowiązani są do kształcenia swoich dzieci. Kobiety i mężczyźni Dominikany mają nie tylko obowiązek uzyskania podstawowego wykształcenia, ale także wspomagania instytucji oświatowych służących do tego celu. Ekwadorki i Ekwadorczycy mają obowiązek kształcić córki i synów⁸. W Kolumbii „państwo, społeczeństwo i rodzina ponoszą odpowiedzialność za nauczanie”. Jest ono „obowiązkowe od piątego roku życia do piętnastego i obejmuje co najmniej jednoroczne nauczanie przedszkolne i dziewięcioletni cykl nauczania podstawowego”. Obowiązkiem Meksykanów jest spowodowanie, aby dzieci lub podopieczni uczęszczali do szkół publicznych lub prywatnych celem uzyskania, zgodnie z ustawą, „wykształcenia przedszkolnego, podstawowego, średniego, ponadlicealnego”.

Do kształcenia swoich dzieci zobowiązuje konstytucja Panamy. Jej art. 91 mówi o obowiązku wszystkich kształcenia się. Paragwajscy rodzice mają powinność kształcenia swoich dzieci do pełnoletniości. W Salwadorze wszyscy mieszkańcy mają obowiązek zdobyć przedszkolne i podstawowe wykształcenie, „które ich przysposobi do życia jako pożytecznych obywateli”. Powinność edukacyjna obciąża także urugwajskich rodziców w tym znaczeniu, że muszą doprowadzić do tego, aby ich potomstwo „osiągnęło pełny rozwój fizyczny, umysłowy i społeczny”.

OBOWIĄZKI WYBORCZE. *Każdy, legalnie uprawniony, ma obowiązek głosowania w wyborach powszechnych państwa, którego jest obywatelem.* (art. XXXII Deklaracji)

Obowiązek głosowania przewidują konstytucje Argentyny, Dominikany, Kolumbii oraz Hondurasu. W tym ostatnim kraju obowiązuje nakaz sprawowania godności pochodzących z wyborów powszechnych, chyba że istnieje usprawiedliwienie lub doszło do rezygnacji z uzasadnionego powodu. W Brazylii oraz w Peru głosowanie jest obowiązkowe dla osób w przedziale wiekowym 18–70 lat. Obowiązkowe głosowanie istnieje w Gwatemali, w tym bycia wybranym⁹. Obywatel tego kraju ma ponadto, „obowiązek polityczny” dbania „o wolność i skuteczność głosowania oraz nieskazitelną procesy wyborczy”.

⁸ Bez uściślenia, do jakiego poziomu szkolnego. Z art. 28 Konstytucji wynika, że bezpłatne nauczanie publiczne jest do trzeciej klasy szkoły średniej.

⁹ Jest to dość zagadkowo sformułowany obowiązek dotyczący biernego prawa wyborczego. Wspomniany punkt był dwukrotnie przedmiotem orzeczeń Sądu Konstytucyjnego Gwatemali: wyrok z 4 listopada 1997 oraz z 19 sierpnia 1988 r.

W Kostaryce głosowanie jest „pierwszą i obowiązkową funkcją obywatelską i jest wykonywane przed organami wyborczymi w sposób pośredni, z zachowaniem tajności, przez obywateli wpisanych do rejestru ludności”. Wybierani na czteroletnią kadencję rajcowie samorządowi „pełnią funkcję obowiązkowo”. Bez uściślenia, do kogo odnosi się ten przepis, art. 5 konstytucji Meksyku mówi, że „zgodnie z postanowieniami przewidzianymi w stosownych ustawach [...] pełnienie godności rajców gminnych oraz z wyborów powszechnych, bezpośrednich lub pośrednich” jest obowiązkowe. Funkcje w organach wyborczych „są obowiązkowe oraz bezpłatne, z wyjątkiem wykonywanych w fachowy sposób, zgodnie z konstytucją oraz odpowiednimi ustawami”. Obywatele Republiki (Meksyku) mają obowiązek „głosować w wyborach oraz w konsultacjach ludowych, zgodnie z ustawą”. Są oni ponadto zobowiązani do „pełnienia zawsze za wynagrodzeniem godności pochodzących z wyboru na szczeblu federacji lub stanowym, w tym pełnienie funkcji rajców gminnych w miejscu swego zamieszkania, a także podczas wyborów”.

W Panamie głosowanie jest „prawem i obowiązkiem” wszystkich obywateli, a w Paragwaju także „funkcją publiczną wyborcy”, przy czym w tym ostatnim kraju „wybory opierają się na głosowaniu powszechnym i wolnym”. Konstytucja Salwadoru wymienia „obowiązek polityczny” obywatela głosowania oraz „udziału w wyborach obejmujący ponadto prawo do głosowania w bezpośrednich konsultacjach ludowych, przewidzianych w Konstytucji”. Każdy obywatel Urugwaju musi wpisać się do rejestru obywateli. Głosowanie jest obowiązkowe. „Ustawa uchwalona większością bezwzględną ogółu członków każdej izby reguluje wykonanie tego obowiązku”. W Wenezueli „każdy ma obowiązek świadczyć usługi, zgodnie z ustawą, w wyznaczonych instytucjach wyborczych”.

OBOWIĄZEK POSŁUSZEŃSTWA PRAWU. Każdy ma obowiązek podporządkowania się ustawie oraz pozostałym przepisom prawowym władz swego kraju oraz tego, w którym się znajduje. (art. XXXIII Deklaracji)

Omawiany nakaz stosunkowo mocno ukształtowała ustawa zasadnicza Boliwii. Z jednej strony, Boliwijki i Boliwijczycy mają obowiązek poznać, wykonywać i powodować wykonywanie konstytucji, a z drugiej poznawać, przestrzegać oraz krzewić prawa uznane w konstytucji. Jakby tego było za mało, punkt 3 art. 108 konstytucji dodaje obowiązek promowania i upowszechniania wdrażania w życie wartości i zasad proklamowanych w ustawie zasadniczej. Konstytucja Dominikany nakazuje podporządkowywać się konstytucji oraz wykonywać ustawy, a także „szanować i podporządkowywać się władzom przez nie ustanowionym”. Ekwadorska ustawa zasadnicza wyznaczyła jako „obowiązek i odpowiedzialność” Ekwaderek i Ekwadorczyków szanowanie i wypełnianie konstytucji, ustaw oraz prawowitych decyzji właściwej władzy. Podobną formułą posługuje się konstytucja Salwadoru, wyznaczając w charakterze obowiązku obywatelskiego „przestrzeganie oraz dbanie o wykonywanie Konstytucji Republiki”.

Wśród obowiązków obywatelskich konstytucja Gwatemali wymienia, z jednej strony, powinność wypełniania oraz troszczenia się o wykonywanie konstytucji, a z drugiej nakaz posłuszeństwa ustawie. Ciekawy obowiązek w badanej materii ustanawia najwyższy akt normatywny Hondurasu. Nakazuje on wykonywanie, obronę oraz „troszczenie się o to, aby konstytucja i ustawy były wykonywane”. Według art. 4 konstytucji Kolumbii obowiązkiem obywateli i cudzoziemców mieszkających w tym kraju jest respektowanie konstytucji i ustaw, natomiast według art. 95 wszyscy są obowiązani do ich wykonywania. Kubańska konstytucja przewiduje, że „ściśle wypełnianie konstytucji i ustaw jest bezwzględny obowiązek wszystkich”. Zdumiewająco konkretna i wąska jest regulacja badanej kwestii w Paragwaju. Art. 127 konstytucji mówi, że każdy jest obowiązany do wykonywania ustawy. W drugim zdaniu dodaje, że krytyka ustaw jest wolna, ale „nie można głosić nieposłuszeństwa wobec nich”. Szerzej określa badany obowiązek konstytucja Wenezueli, nakazując każdemu wypełnianie i przestrzeganie nie tylko ustawy zasadniczej, ale też ustaw i „innych aktów, które w wykonaniu swych funkcji wydadzą organy władzy publicznej”. Konstytucja Peru nakazuje wszystkim Peruwiańczykom „szanować, wykonywać i bronić Konstytucji oraz porządku prawnego Narodu”.

OBYWIAZEK SŁUŻENIA WSPÓLNOCIE I NARODOWI. Każdy zdalny do działań ma obowiązek wykonywania świadczeń obywatelskich i wojskowych, wymaganych dla obrony i zachowania Ojczyzny, a w przypadku katastrofy publicznej — świadczeń będących w jej możliwościach. Ma on również obowiązek wykonywania funkcji pochodzących z wyborów powszechnych, które mu przypadają w państwie, którego jest obywatelem. (art. XXXIV Deklaracji)

Art. 17 konstytucji Argentyny dopuszcza możliwość nałożenia na mieszkańców kraju świadczeń osobistych na podstawie ustawy lub opartego na niej orzeczenia sądowego. Boliwijska konstytucja ustanawia powinność świadczeń obywatelskich jedynie „w przypadku katastrof przyrodniczych i innych niebezpieczeństw”. W Dominikanie istnieje taki nakaz w tych przypadkach oraz w celu rozwoju kraju. Obciąża się nim Dominikańczyków i Dominikanki w przedziale wiekowym 16–21 lat¹⁰. W Kolumbii, w okolicznościach kryzysowych, do obowiązków „każdego jako człowieka i obywatela” należy „podejmowanie akcji humanitarnych w sytuacjach zagrożenia życia lub zdrowia innych”.

W Chile świadczenia osobiste są obowiązkowe tylko na warunkach i w formie przewidzianej w ustawie. W Ekwadorze obowiązuje nakaz przyjęcia funkcji publicznej jako służby dla zbiorowości oraz zdawania z tego sprawy społeczeństwu i władzy. Według art. 127 konstytucji Paragwaju „wszyscy mieszkańcy kraju mają obowiązek współdziałania dla dobra kraju, świadcząc usługi i wypełniając funkcje określone jako ciężar publiczny ustalony w tej konstytucji oraz w ustawach”. Zgodnie z jej art. 10 „ustawa może ustanowić świadczenia społeczne na rzecz państwa”. W Wenezueli powinności należące do państwa zgodnie z tą kon-

¹⁰ Osoby dorosłe, powyżej 21 lat, mogą świadczenia te urzeczywistniać dobrowolnie.

stytucją oraz ustawą, w dążeniu do powszechnego dobrobytu społecznego „nie wykluczają tych celów, które na podstawie solidarności i odpowiedzialności społecznej oraz pomocy humanitarnej przypadają osobom prywatnym zgodnie z ich możliwościami”.

Z wyjątkiem Kostaryki, Nikaragui oraz Panamy we wszystkich krajach przewidziana jest obowiązkowa służba wojskowa. Konstytucja Kostaryki, zabraniając istnienia wojska w charakterze stałej organizacji, zniósła tym samym tę powinność. Mimo to „na mocy porozumienia z krajami kontynentu albo dla obrony narodowej” można powołać siły zbrojne. W nikaraguańskiej konstytucji zwraca uwagę kategoryczność zakazu służby wojskowej: jakkolwiek forma przymusowego zaciągu do armii jest zabroniona. Konstytucja Panamy dopuszcza jedynie pospolite ruszenie, stanowiąc w art. 130, że „wszyscy Panamczycy obowiązani są chwycić za broń, aby bronić niepodległości narodowej oraz nienaruszalności terytorialnej państwa”.

Nie we wszystkich państwach ustanawia się omawianą powinność w sposób wyraźny jak w konstytucjach Hondurasu czy Paragwaju. Ustawa zasadnicza pierwszego kraju przewiduje w charakterze „obowiązku obywatelskiego” odbycie służby wojskowej. Regulacja paragwajska jest najbardziej szczegółowa. Według konstytucji Paragwaju ustawowy wymóg obowiązkowej służby wojskowej dotyczy wszystkich: „każdy Paragwajczyk ma obowiązek przygotować się i udzielać wsparcia w zbrojnej obronie Ojczyzny”. Ustawa reguluje skuteczność tej służby. Służba wojskowa powinna odbywać się z pełną godnością i poszanowaniem wobec osoby. W czasach pokoju nie powinna przekraczać 12 miesięcy. Kobiety odbywać mogą służbę wojskową jedynie w pomocniczym charakterze, w przypadku konieczności — podczas międzynarodowego konfliktu zbrojnego. Zwolnieni z tego obowiązku ze względów sumienia świadczyć będą służbę na korzyść ludności cywilnej za pośrednictwem ośrodków opiekuńczych, określonych w ustawie oraz pod jurysdykcją cywilną. Skorzystanie z tego uprawnienia nie powinno mieć charakteru karnego ani nakładać obciążeń większych w stosunku do ustalonych dla służby wojskowej. Konstytucja zabrania też osobistej służby wojskowej nieokreślonej w ustawie lub dla korzyści albo zysku osobistego osób fizycznych lub prywatnych jednostek organizacyjnych. Niespotykana szerzej w prawie porównawczym jest możliwość uregulowania ustawą wkładu obcokrajowców na rzecz obrony narodowej.

Konstytucje Kolumbii, Peru, Salwadoru i Urugwaju pomijają zagadnienie służby wojskowej, ale też nie przewidują jej zniesienia. W Ekwadorze konstytucja nakazuje „współpracę” w utrzymaniu pokoju oraz bezpieczeństwa. Argentyńska ustawa zasadnicza mówi o zbrojeniu się wszystkich obywateli w celu obrony ojczyzny i konstytucji. W Chile, Dominikanie, Gwatemali i na Kubie obowiązkowa służba wojskowa ma być wykonywana w sposób określony w ustawie. W Wenezueli każdy ma obowiązek wypełnić służbę wojskową „niezbędną dla obrony, zachowania i rozwoju kraju albo stawienia czoła sytuacjom katastrofy przyrodniczej”. Podobnie jak w Nikaragui, również w Wenezueli konstytucja ustanawia zakaz poboru przymusowego.

W Meksyku wojskowa służba publiczna może objąć wszystkie osoby znajdujące się na obszarze państwa. Meksykanie mają obowiązek spowodować, aby „dzieci i podopieczni” otrzymali w szkołach publicznych lub prywatnych również wykształcenie wojskowe. Także Meksykanów obejmuje nakaz uczestniczenia w dniach i godzinach wyznaczonych przez władze gminne miejsca zamieszkania w zajęciach celem otrzymania wykształcenia wojskowego, „które uczyni ich [...] zręcznymi we władaniu bronią oraz obeznanymi z dyscypliną wojskową”. Ponadto Meksykanie — „celem zapewnienia i obrony niepodległości, terytorium, czci, praw i interesów ojczyzny, a także spokoju i porządku wewnętrznego” — zobowiązani są do zaciągnięcia się i służenia w Gwardii Narodowej. Również meksykańscy obywatele mają obowiązek wstąpienia do Gwardii Narodowej, ale ich zaangażowanie nie zostało sprecyzowane w konstytucji¹¹.

W Boliwii, Brazylii obowiązkiem służby wojskowej objęci są jedynie mężczyźni. Jak głosi par. 2 art. 143 konstytucji drugiego wymienionego kraju „w czasie pokoju, kobiety i duchowni” są zwolnieni z obowiązkowej służby wojskowej. Mogą oni być „wezvani do wykonywania innych zadań powierzonych ustawą”.

OBOWIĄZKI POMOCY I ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO. *Każdy ma obowiązek, zgodnie z możliwościami i stosownie do okoliczności, współpracować z państwem oraz ze wspólnotą na rzecz socjalnego wsparcia i zabezpieczenia.* (art. XXXV Deklaracji)

Powinności w tej sferze przewidują zaledwie dwie konstytucje. Według ustawy zasadniczej Dominikany podstawowym obowiązkiem mężczyzn i kobiet jest współpraca z państwem, zgodnie z możliwościami, w sprawie opieki i zabezpieczenia społecznego. Podobną powinność współpracy z państwem i wspólnotą w sferze zabezpieczenia społecznego mają Ekwadorki i Ekwadorczycy.

OBOWIĄZEK PŁACENIA PODATKÓW. *Każdy ma obowiązek płacić podatki określone w ustawach dla utrzymania świadczeń publicznych.* (art. XXXVI Deklaracji)

W konstytucjach Kostaryki, Kuby, Nikaragui, Panamy, Paragwaju, Urugwaju brak jest norm dotyczących obowiązku płacenia podatków. Również chilijska konstytucja nie reguluje obowiązku podatkowego, chyba że w postanowieniu mówiącym, że „inne świadczenia osobiste nałożone przez ustawę są obowiązkowe na warunkach i w formie w niej określonych”. Podobnie w Hondurasie, z tym że tam każdy Honduranin ma obowiązek „przyczynienia się do utrzymania materialnego narodu”. Także konstytucja Kolumbii nie przewiduje obowiązku płacenia podatków, mimo że jej art. 95 pkt 9 nakłada obowiązek „udziału w finansowaniu wydatków i inwestycji Państwa, zgodnie z zasadami sprawiedliwości i słuszności”.

¹¹ O odróżnieniu Meksykanów od obywateli meksykańskich, zob. przypis 6.

Boliwijki i Boliwijczycy mają obowiązek „płacić podatki stosownie do swoich możliwości ekonomicznych”. Podstawowym obowiązkiem mężczyzn i kobiet Dominikany jest płacenie podatków — celem finansowania wydatków i inwestycji publicznych — stosownie do ustawy i w proporcji do zdolności daninowej. „Obowiązkiem i odpowiedzialnością” Ekwadorek i Ekwadorczyków jest płacenie podatków określonych w ustawie. Prawem i obowiązkiem Gwatemalczyków jest przyczynianie się do wydatków publicznych w sposób określony w ustawie.

Według art. 31 konstytucji Meksyku, Meksykanie mają obowiązek „przyczyniać się do wydatków federacji, okręgu stołecznego lub stanu albo gminy ich miejsca zamieszkania w sposób proporcjonalny i słuszny, zgodnie z postanowieniami ustawy”. W Wenezueli każdy ma obowiązek wspierać wydatki publiczne, płacąc podatki, uiszczając opłaty i wkłady określone w ustawie.

OBOWIĄZEK PRACY. Każdy ma obowiązek pracy w ramach swych zdolności i możliwości celem uzyskania środków na swoje utrzymanie lub na rzecz wspólnoty. (art. XXXVII Deklaracji)

Boliwijki i Boliwijczycy mają obowiązek pracować stosownie do swoich zdolności fizycznych i umysłowych, w dziedzinach aktywności dozwolonych i społecznie użytecznych; mężczyźni i kobiety Dominikany mają nakaz oddawania się godziwej pracy z własnego wyboru w celu samodzielnego utrzymania siebie, swojej rodziny, doskonalenia swojej osobowości oraz przyczynienia się do dobrobytu i postępu społeczeństwa; obywatele Gwatemali zostali obarczeni powinnością pracy „dla rozwoju obywatelskiego, kulturalnego, moralnego, gospodarczego i społecznego Gwatemalczyków”.

Niejasno reguluje nakaz pracy konstytucja Kolumbii. Po stwierdzeniu, że praca jest „prawem i obowiązkiem społecznym i korzysta we wszystkich swych przejawach ze specjalnej ochrony państwa”, dodaje, że każdy ma prawo do pracy „w godnych i sprawiedliwych warunkach; podobnie dwuznacznie reguluje omawianą kwestię konstytucja Kostaryki, stwierdzając, że „praca jest prawem jednostki oraz obowiązkiem wobec społeczeństwa”. Jeszcze dalej poszła w tym zakresie konstytucja Panamy. Po uznaniu pracy za prawo i obowiązek jednostki dodała, że obowiązkiem państwa jest „opracowanie polityk ekonomicznych mających na celu rozwijanie pełnego zatrudnienia”. Patetycznie określa to zagadnienie konstytucja Kuby, głosząc, że „praca w społeczeństwie socjalistycznym jest prawem i obowiązkiem oraz źródłem dumy dla każdego obywatela” oraz że „każdy pracujący ma obowiązek sumiennie wykonywać zadania należące do jego pracy”¹².

¹² W sposób charakterystyczny dla tzw. państw socjalistycznych art. 64 kubańskiej konstytucji podkreśla znaczenie „przestrzegania dyscypliny pracy”.

OBOWIĄZEK POWSTRZYMANIA SIĘ OD DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ W OBCYM KRAJU. *Każda osoba ma obowiązek nieingerowania w działalność polityczną, która zgodnie z ustawą, należy wyłącznie do obywateli państwa, w którym jest ona cudzoziemcem.* (art. XXXVIII Deklaracji)

W żadnej ze zbadanych konstytucji nie znajduje odbicia wysłowniony obowiązek, chyba że w pośredni sposób, jak w art. 4 ust. 2 najwyższego prawa Kolumbii, które stanowi, że obowiązkiem cudzoziemców jest m.in. poszanowanie i lojalność wobec władz.

III

OBOWIĄZEK OBRONY NIEZALEŻNOŚCI NARODOWEJ

Jedenaście konstytucji krajów Latynoameryki mocno akcentuje niezawisłość, suwerenność narodową, by nie powiedzieć nacjonalistyczną państwowość. Boliwijczycy obojga płci mają obowiązek bronić „jedności, suwerenności oraz nienaruszalności terytorialnej Boliwii, a także szanować jej symbole i wartości”. Powinnością Chilijczyków jest oprócz okazywania czci ojczyźnie, obrony jej suwerenności także przyczynianie się do zachowania bezpieczeństwa narodowego oraz podstawowych wartości chilijskiej tradycji. W Dominikanie „podstawowym obowiązkiem osób” jest powstrzymanie się od wszelkiego działania szkodliwego dla stabilności, niezawisłości i zwierzchnictwa Republiki”. Ekwadorki i Ekwadorczycy mają obowiązek „bronić nienaruszalności terytorialnej kraju oraz jego zasobów przyrodniczych”. Gwatemalczyki obowiązani są do „służby i obrony Ojczyzny” oraz do „szanowania władz”.

Obowiązkiem każdej osoby w Kolumbii jest „respektowanie i wspieranie demokratycznych władz, legalnie ustanowionych dla utrzymania niepodległości i integralności narodowej”. Na Kubie „obrona socjalistycznej ojczyzny jest największym honorem oraz najwyższym obowiązkiem każdego obywatela kubańskiego”. Meksykanie powinni się zarejestrować i służyć w Gwardii Narodowej, zgodnie z odpowiednią ustawą organiczną, celem „obrony niepodległości, terytorium, czci, praw i interesów ojczyzny”. Szerokie obowiązki mają w omawianej dziedzinie Wenezuelczycy i Wenezuelki. Powinni oni „bronić ojczyzny i czcić jej symbole i wartości kulturowe, chronić i bronić zwierzchnictwa, narodowości, nienaruszalności terytorialnej oraz samostanowienia i interesów Narodu”.

OBOWIĄZEK OCHRONY ŚRODOWISKA

Nie przewidują żadnych obowiązków jednostki w dziedzinie ochrony środowiska konstytucje Brazylii, Chile, Gwatemali, Hondurasu, Meksyku, Panamy, Paragwaju, Peru, Salwadoru. W Nikaragui „obywatele obowiązani są [tylko — K.C.]

do przestrzegania określonych posunięć sanitarnych”. W Wenezueli obowiązkiem każdego jest zaledwie „stawienie czoła sytuacjom katastrofy przyrodniczej”. Trzy powinności Boliwijek i Boliwijczyków w omawianej dziedzinie przewiduje konstytucja ich kraju. Z jednej strony mają oni nakaz zabezpieczać, bronić i chronić środowisko w najszerszym znaczeniu, czyli „dziedzictwo naturalne, gospodarcze i kulturalne Boliwii”, w tym „środowisko dla rozwoju istot żywych”. Z drugiej strony, obowiązani są oni do ochrony i obrony „zasobów naturalnych oraz przyczynienia się do ich zrównoważonego wykorzystania celem zachowania praw przysłych pokoleń”.

Mężczyźni i kobiety Dominikany mają obowiązek chronić „zasoby przyrodnicze kraju, zapewniając zachowanie czystego i zdrowego środowiska”. Odpowiedzialnością i obowiązkiem Ekwadorki i Ekwadorczyków jest obrona „zasobów przyrodniczych Ekwadoru; przestrzeganie praw przyrody, zachowywanie zdrowego środowiska oraz używanie zasobów przyrodniczych w sposób racjonalny, zrównoważony i trwały. Ponadto obarczeni są oni nakazem „zachowania dziedzictwa cywilizacyjnego i przyrodniczego kraju”. Według art. 8 konstytucji Kolumbii obowiązkiem państwa i osób prywatnych jest ochrona dóbr kulturalnych i naturalnych Narodu, podczas gdy stosownie do jej art. 95 pkt 8 każdy jako człowiek i obywatel ma nakaz „ochrony bogactw kulturalnych i naturalnych kraju, troski o zachowanie zdrowego środowiska”.

Każdy mieszkaniec Argentyny ma obowiązek zachowania środowiska zdrowego i zrównoważonego, przydatnego dla rozwoju ludzkiego, oraz takiego, aby wytwórcza działalność zaspokajała aktualne potrzeby bez narażenia przyszłych pokoleń. W Urugwaju „osoby powinny wstrzymać się od jakiegokolwiek działania powodującego grabież, zniszczenie lub zanieczyszczenie środowiska”. Ustawa, regulując to postanowienie, może przewidzieć „sankcje dla naruszcycieli”.

OBOWIĄZEK PROMOCJI PRAW CZŁOWIEKA

Konstytucje trzech krajów uczyniły przedmiotem powinności jednostki prawa człowieka. Ekwadorki i Ekwadorczycy mają obowiązek nie tylko przestrzegać praw człowieka, ale także walczyć o ich wypełnianie. Powinnością każdego jako człowieka i obywatela Kolumbii jest „ochrona i upowszechnianie praw człowieka jako podstawy pokojowego współżycia”. Wenezuelska ustawa zasadnicza nakazała każdemu krzewienie i obronę praw człowieka „jako podstawy demokratycznego współżycia oraz pokoju”.

OBOWIĄZEK OBRONY POKOJU

Największe obowiązki powierzono w tym zakresie Boliwijkom i Boliwijczykom. Mają oni obowiązek nie tylko bronić, krzewić prawa do pokoju, ale również rozwijać tzw. kulturę pokojową. Obywatele Ekwadoru mają zaledwie obowiązek

współpracy w utrzymaniu pokoju i bezpieczeństwa. Każdy człowiek i obywatel Kolumbii powinien działać na rzecz osiągnięcia i utrzymania pokoju. Również konstytucja Wenezueli nakazuje obronę pokoju. Powinna się ona odbywać w sposób pośredni przez krzewienie i obronę praw człowieka.

MISCELLANEA

Najbardziej zdumiewający obowiązek wyznacza konstytucja Ekwadoru. Jest on podany jako drugi w artykule wyliczającym tzw. odpowiedzialności. Brzmi on w transkrypcji z języka keczua: AMA KILLA, AMA LLULLA, AMA SHWA, czyli jak głosi obok jego przekład na język hiszpański „nie być leniwym, nie kłamać, nie kraść”. W obliczu tak sformułowanej powinności konstytucyjnej, wypada jedynie wypowiedzieć dwa słowa, w modnym dzisiaj języku — *no comment*¹³.

Innym niezwykłym nakazem jest podana jako ósmy obowiązek Boliwijek i Boliwijczyków powinność donoszenia oraz zwalczania wszelkich czynów korupcyjnych. Jeśliby przyjąć to za dobrą monetę, to Boliwia stałaby się jedną wielką rozprawą sądową czy procesem wzajemnych oskarżeń (donosów) albo — jak to się teraz delikatnie chce nazywać — sygnalizacji. Na pewno Boliwia wyprzedziła polski konstytucjonalizm, przewidując taki nakaz w dokumencie państwa o najwyższej randze¹⁴.

Równie wątpliwie brzmi powinność z panamskiej konstytucji, że „studenci oraz absolwenci instytucji oświatowych wykonują czasowe usługi na rzecz społeczeństwa przed rozpoczęciem swobodnego wykonywania zawodu lub sprawowania funkcji na mocy obowiązkowej służby cywilnej”. Jeszcze bardziej dobitnie wymóg ten został sformułowany w konstytucji Wenezueli. Według jej art. 135 „każdy ubiegający się o wykonywanie jakiegokolwiek zawodu ma obowiązek świadczenia usług społeczności w czasie, miejscu i na warunkach określonych w ustawie”. Wypada zauważyć, że takie postanowienia są zgodne z prawem krajowym. Zabrania ich jednak prawo międzynarodowe, nie mówiąc o prawie naturalnym.

Dwuznacznie brzmi nakaz zamieszczania się w spisach obywateli, wyborczych, wojskowych. Z jednej strony, można ubolewać nad stanem rozwoju administracji państwowej w tych krajach, niezdolnej do rejestracji własnych obywateli. Z drugiej, cieszyć się należy z założonego w konstytucji poziomu świadomości obywatelskiej. Jednak powierzenie tego zadania obywatelom nie rozwiązuje problemu, tak samo jak zawarty w konstytucji Hondurasu szokujący obowiązek otrzymania dowodu osobistego. O stanie rozwoju cywilizacyjnego większości,

¹³ Taki obowiązek był zapisany w poprzedniej konstytucji z 11 sierpnia 1998 r. Był on na ostatnim dwudziestym miejscu listy obowiązków tej ustawy zasadniczej. Dużą część obowiązków powtarza i rozwija obecna Konstytucja. Cztery obowiązki (punkty) nie znalazły miejsca w obowiązującej ustawie zasadniczej Ekwadoru.

¹⁴ Por. wywiad pod tytułem *Polskie prawo nie chroni sygnalistów* z A. Wojciechowską-Nowak, Rzeczpospolita z 9 grudnia 2014, s. 6.

jeśli nie wszystkich tych krajów, świadczy też obowiązek obywateli Nikaragui „przestrzegania określonych posunięć sanitarnych”. Konstytucje nie są najlepszym miejscem do zapisywania takich obowiązków.

Ocierają się o pańszczyznę powinności obywateli odnośnie do udziału w życiu publicznym, jak obowiązek Gwatemalczyków ubiegania się o stanowiska publiczne czy uczestniczenia w działalności politycznej. W Ekwadorze i Kolumbii omawiany obowiązkowy udział w życiu „politycznym, obywatelskim oraz wspólnotowym kraju” powinien być „uczciwy i przejrzysty”. Obowiązkiem mieszkańców Peru jest uczestniczenie w rządzie gminnym swojego okręgu”, przy czym ustawa powinna określić mechanizmy bezpośredniego i pośredniego ich udziału. W Meksyku istnieje obywatelska powinność pełnienia funkcji w miejscu zamieszkania, zasiadania w ławach przysięgłych, a w Kolumbii nieco niejasny obowiązek „współdziałania na rzecz sprawnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości”.

Kuriozalnie wygląda w konstytucji obowiązek mieszkańców Kolumbii „chronienia swojego zdrowia oraz swojej wspólnoty” czy postanowienie art. 97 konstytucji Peru o obowiązkowym „stawiennictwie — pod takimi samymi środkami przymusu, jakie obowiązują w postępowaniu sadowym — w przypadku wezwania przed komisję śledczą”. Dziwnie się jawi obowiązek obywateli, choć może zrozumiały w kontekście Gwatemali, bronięcia zasady jednorazowego wyboru na stanowisko głowy państwa.

Na zakończenie pozwolę sobie przywołać budzące sprzeciw postanowienie z konstytucji Nikaragui. Głosi ono że „nikt nie może uniknąć podporządkowania się prawu lub przeszkadzać innym w wykonywaniu ich praw lub wywiązywania się z obowiązków z powołaniem na wierzenia religijne lub skłonności”. Pomijając język rodem z konstytucji byłego Związku Radzieckiego, taki przepis przekreśla wolność sumienia i wyznania, której nie można naruszyć, na przykład według Konstytucji RP, nawet w czasie stanu wojennego lub wyjątkowego.

WNIOSKI

Przeprowadzone rozważania upoważniają do wysunięcia kilku wniosków. Przede wszystkim zwraca uwagę duża liczba powinności jednostki w konstytucjach tego regionu. Widać w tym odbicie, mniej lub bardziej wierne, bogotańskiej Deklaracji Praw i Obowiązków z 1948 r. Do jej listy dwunastu powinności człowieka i/lub obywatela dołączyły nowe. Niektóre z ich najnowszych nakazów zakorzeniły się mocno w ustawach zasadniczych kontynentu. Tutaj wymienię obowiązek obrony niepodległości narodowej czy ochrony środowiska. Inne powoli wzrastają, jak nakaz udziału w życiu polityczno-społecznym kraju, w tym związany ze zwalczaniem korupcji. Najpoważniejszym problemem badanych obowiązków jest ich obszerny charakter. Obowiązki nakładane na jednostkę przekraczają możliwości ich wypełnienia. Trudno sobie wyobrazić realizację przez pojedynczą

osobę obowiązku „zachowania dziedzictwa cywilizacyjnego oraz przyrodniczego kraju oraz troski o dobra publiczne”.

Również zwraca uwagę z jednej strony abstrakcyjny, z drugiej nadmiernie konkretny charakter omawianych obowiązków. Wystarczy przypomnieć powinność Ekwaderek i Ekwadorczyków krzewienia — zgodnie z filozofią tzw. dobrego życia — dobra wspólnego, przedkładania interesu ogólnego nad interes częściowy. Pomijam okoliczność, że brak jest szerzej akceptowanej definicji dobrego życia, a utożsamianie go przez wielu ekwadorskich interpretatorów konstytucji z dobrem wspólnym stwarza dodatkowe zamieszanie pojęciowe¹⁵. Jeśli chodzi o przesadną szczegółowość, to można przywołać obowiązek zapisany w konstytucji Hondurasu ubiegania się o dowód osobisty czy nakaz uczestniczenia Meksykanów „w dniach i godzinach wyznaczonych przez władze gminne miejsca zamieszkania w szkoleniu obywatelskim i wojskowym”.

Z uwagi na oderwane od rzeczywistości i bezprzedmiotowe ujęcie dużej liczby powinności są one trudne do wypełnienia. Ich ustanowieniu nie towarzyszą żadne sankcje czy środki wymuszające realizację obowiązku. Niespełnienie powinności głosowania nie pociąga stosowania kar. Zwykle po wyborach uchwała się ustawę o amnestii (abolicji). Zwalnia ona z grzywny osoby, które nie wzięły udziału w wyborach¹⁶. Nawet gdy taki akt nie jest wydany, karalność za wstrzymanie się od oddania głosu w wyborach ma charakter względny. Na przykład w Peru jedyną jego konsekwencją jest brak możliwości używania niepodbitej legitymacji wyborczej w zastępstwie dowodu osobistego¹⁷. W Meksyku obowiązek wstąpienia do Gwardii Narodowej nie może być wypełniony z uwagi na niepowołanie tej formacji¹⁸.

Nie do przyjęcia jest utożsamianie w konstytucjach obowiązków z prawami. Trudno pogodzić, chyba że na podstawie dogmatu o istnieniu jedynie prawa pozytywnego, jednoczesne rozporządzanie prawem do czegoś z jego obowiązkiem posiadania, wykonywania itp. Obowiązek jest zawsze ograniczeniem swobody wyboru zachowania. Jego standardowe rozumienie oznacza nakazany lub zakazany sposób zachowania się adresata wyznaczony przez treść normy prawnej. Nawet przychylenie się do tautologicznej definicji obowiązku konstytucyjnego —

¹⁵ Zauważę, że do koncepcji dobrego życia przynajmniej się — choć nie w postaci obowiązku jednostki — aktualna konstytucja Boliwii z 7 lutego 2009 r. Por. K. Arkonada (red.), *Transiciones hacia el Vivir Bien o la construcción de un nuevo proyecto político en el Estado Plurinacional de Bolivia*, La Paz 2012.

¹⁶ M.A. Gelli, *Constitución de la Nación Argentina. Comentada y Concordada*, La Ley, 2011, t. I, s. 525–526.

¹⁷ Por. E. Bernales Ballesteros (przy współpracy A. Otarola Penanranda), *La Constitución de 1993. Analisis Comparado*, Lima 1999, s. 275.

¹⁸ Powodem braku realizacji tej powinności są m.in. względy konstytucyjne, kompetencyjne dotyczące szkolenia wojskowego. Przyczyny niewykonywania obowiązku szkolnego tkwią bardziej w okolicznościach faktycznych niż prawnych. Por. M. Carbonell, *op. cit.*, s. 273–274.

stan rzeczy, do którego realizacji zobowiązany zostaje podmiot — nie pozostawia miejsca dla uznania, wolności czy uprawnienia.

Latynoamerykańscy ustrojodawcy, otwierając puszkę Pandory z obowiązkami konstytucyjnymi, zapomnieli prawdopodobnie o tym, co napisał w 1767 r. D. Diderot. Ten francuski przedstawiciel Oświecenia zauważył, że jest tylko jeden obowiązek — bycia szczęśliwym. Jest to jedyne źródło prawdziwych obowiązków każdego, wyłączna podstawa dobrego prawodawstwa¹⁹. W tej myśli zawarta jest też moja odpowiedź na pytanie z tytułu tego opracowania. Gdybym był zmuszony do wyraźniejszego wypowiedzenia się w tej materii, powtórzyłbym za Dantem — w sparafrazowanej postaci jego wypowiedź „nie rozmyślajmy o obowiązkach, lecz jedynie spójrzmy na nie i pomińmy je”²⁰.

IS THE CONSTITUTIONALIZATION OF INDIVIDUAL DUTIES IN LATIN AMERICAN STATES A PATTERN TO BE FOLLOWED?

Summary

In reply to this question, the author gives a negative answer. In Latin American constitutions, the citizen's (person's) duties are, at the same time, too ample and too narrow. On one hand, the constitutional obligations imposed on individuals — owing to their scope — exceed the possibilities of their fulfillment. For instance, it is hard to imagine a realization by a single person of the obligation of “the conservation of cultural and natural heritage as well as the care for the public goods”. On the other hand, there are duties that strike us with their exaggerated minuteness, incoherent with the nature of a fundamental national charter. One should mention here the Honduran citizens' obligation to obtain their identity card or the duty of Mexicans to participate “in days and hours determined by the municipal authorities of place of residence in civic and military training”.

Furthermore, the constitutional duties are not accompanied by any sanctions or tools forcing their implementation. The mandatory voting — when violated — remains unpunished. Usually, the amnesty (abolition) acts are proclaimed after the elections. They exempt the citizens defaulting their duty to vote from, for example, fines, if any. Even if such statute is not adopted, the punishability of abstaining from going to the polling station is relative in nature. In Peru, the only consequence of such behavior is an impossibility to use of a non-validated electoral identity card as a substitute of ID before public organs.

Finally, it is unacceptable to make the equation, in the constitutions, between duties and rights. It is very difficult to have simultaneously a right and an obligation of its possession and/or assertion. The duty is always the limitation of a free choice of behavior. Its standard understanding means an ordered or prohibited conduct of the norm's addressee, according to its content. Even the tautological definition of a constitutional duty — a state of affairs which should be assured by a party obliged — does not leave room for recognition, liberty or entitlement.

¹⁹ Jest to skrócona parafraza wypowiedzi w oryginale: *Il n'y a qu'un devoir, d'être heureux. Puisque ma pente naturelle, invincible, inaliénable, c'est d'être heureux, c'est la source et la source unique de mes devoirs, et la seul base de toute bonne législation.*

²⁰ Jest to cytat z *Boskiej komedii* o piekle. Brzmi on po włosku: *non ragioniam di lor, ma guarda, e passa.*

The Latin American constitutional documents contain too many duties (obligations). In some countries their number amounts to about twenty (Ecuador, Bolivia, Mexico). If we adhere to the opinion that every right is, at the same time, an obligation, they will be countless. For that reason, I believe — after D. Diderot — that there is one sole obligation, that is to be happy. It is the only source of every genuine duty, and the exclusive basis for good law-making.